

Petar Bašić, TOR

TREBA LI HRVATSKI PRIJEVOD MOLITVE "OČE NAŠ" POSUVREMENITI?

Prigodom uvođenja narodnog jezika u liturgiju i prevođenja liturgijskih knjiga nakon Drugoga vatikanskog sabora bojažljivo je postavljano i pitanje novog prijevoda molitve *Oče naš*. Sada, nakon tridesetak godina iskustva s narodnim jezikom u liturgiji te nakon objavljenja 3. tipskog latinskog izdanja Rimskoga misala (2002.) i s time povezane posebne upute o izdavanju liturgijskih knjiga na narodnim jezicima (2001.), to će se pitanje zacijelo ponovno postaviti, ovaj put nedvojbeno s više sigurnosti. No da se tako važno pitanje ne bi moralo rješavati prebrzo, dobro je postaviti ga što prije i o njem početi razmišljati.

1. *Tekst*

Molitvu *Oče naš* sastavio je Isus i učenike naučio da ju mole na aramejskom jeziku, a prenesena je u dvije verzije na grčkome: duža u Matejevu evanđelju (6,9-13) i kraća u Lukinu (11,2-4). Duža verzija, kao prikladnija, upotrebljava se za moljenje pa će ovdje samo o njoj biti govora.

U zapadnu liturgiju ta je molitva ušla na latinskome, a u novije vrijeme, nakon II. vatikanskog sabora, i na narodnim jezicima. Pri razmišljanju o njezinu prijevodu na suvremenim jezicima, pa tako i na hrvatskome, postavlja se najprije pitanje s kojim jezikom treba uspoređivati. U načelu se prevodi s izvornoga jezika, a ne s prijevoda, no svaki je prijevod određeno tumačenje pa zato, a i zbog razloga koji će se kasnije spomenuti, ovdje i latinski i te kako treba uzeti u obzir.

Pogledajmo najprije usporedo grčki, crkvenoslavenski i latinski tekst:

<p>Πάτερ ἡμῶν ὁ ἐν τοῖς οὐρανοῖς· ἀγιασθήτω τὸ ὄνομά σου· γενεθῆτω τὸ θέλημά σου· ὡς ἐν οὐρανῷ καὶ ἐπὶ γῆς· τὸν ἄρτον ἡμῶν τὸν ἐπιούσιον δός ἡμῖν σήμερον· καὶ ἄφες ἡμῖν τὰ ὀφειλήματα ἡμῶν· ὡς καὶ ἡμεῖς ἀφήκμεν τοῖς ὀφειλέταις καὶ μὴ εἰσενέγκης ἡμᾶς εἰς πειρασμόν ἀλλὰ ῥύσαι ἡμᾶς ἀπὸ τοῦ πονεροῦ</p>	<p>Otče naš, iže jesi nã nebesi! Da světit se ime tvoje! Da pridet cesarstvo tvoje! Da bodet volja tvoja jako na nebesi i na zemlji! Hljeb naš nasoštni dažd nam dnes! I ostavi nam dlgy naše jako i my ostavljajem dlžnikom našim! I ne vvedi nas v iskušeniye, нѣ izbavi ny ot lokavaago!¹</p>	<p>Pater noster, qui es in caelis, sanctificetur nomen tuum, adveniat regnum tuum, fiat voluntas tua, sicut in caelo et in terra. Panem nostrum cotidianum da nobis hodie, et dimitte nobis debita nostra, sicut et nos dimittimus debitoribus nostris. Et ne nos inducas in tentationem, sed libera nos a malo.</p>
---	--	---

U tekstu koji je danas utvrđen i općenito prihvaćen uglavnom se slažu sva tri navedena teksta: grčki, crkvenoslavenski i latinski. Svega je nekoliko pojedinosti o kojima postoje sadržajne nedoumice (ovdje zanemarujemo različite glose koje su dodavane tijekom povijesti):

- U četvrtoj prošnji za kruh naš svagdanji dolazi u grčkome pridjevnik *epiusion*, a to je, prema Vulgati, na latinski prevedeno u Mateju *supersubstantialem*, a u Luki *quotidianum*. To se tumači različitom etimologijom grčke riječi, koja može potjecati od *epi usia* (=za uzdržavanje) ili *epi ten usan* (podrazumijeva se: *hemeran*) (= za današnji dan) ili pak *epiusa hemera* (= dan koji dolazi, sutra).

- U aramejskome, a tako ni u grčkome, ne razlikuje se izravna uzročnost i dopuštanje pa bi šesta molba mogla značiti: *ne uvedi nas u napast* i *ne dopusti da upadnemo u napast*.

- Završetak *sed libera nos a malo* moguće je različito shvatiti, ovisno o tome hoćemo li u izričaju *apo tu poneru* shvatiti u osobnome značenju *ho poneros* (= Zli) ili u neosobnome (*to poneron* = zlo). Već su u starini postojala oba ta tumačenja.

¹ To je tekst najstarijeg crkvenoslavenskog prijevoda: Assemonijevo evanđelje, 10.-11. st. U mlađim crkvenoslavenskim prijevodima hrvatske redakcije nije bilo značajnijih promjena. Jedina je sadržajna razlika to što se u Assemanijevu evanđelju u završnoj prošnji pojavljuje riječ *lokavi*, a izvori hrvatske redakcije imaju riječ *neprijazni* (*na izbavi nas ot neprijazni*).

Sada se postavlja pitanje postoji li službeno tumačenje Crkve kako shvatiti spomenute izričaje. Na žalost, ili na sreću, čini se da ne postoji. Ako pogledamo tu molitvu u tri važne crkvene knjige, od kojih je svaka na svoj način tipska, zapazit ćemo da te pojedinosti nisu riješene jedinstveno: Nova Vulgata (ed. typica altera 1986.) ima za kruh naš pridjevak *supersubstantialem* i na kraju "libera nos a **Malo**"; Catechismus Catholicae Ecclesiae (1997.) za kruh ima *cotidianum* i na kraju "libera nos a **Malo**"; Missale Romanum (ed. typica tertia 2002.) za kruh ima *cotidianum* i na kraju "libera nos a **malo**". Uzmemo li u obzir da su pravopis i grafija u te tri knjige različiti, zaključit ćemo da nema jedinstvenoga službenog teksta. Od tri spomenute knjige misal bi bio najslužbenija crkvena knjiga, a on slijedi tekst koji se ustalio posljednjih nekoliko stoljeća. Već misal prvotisak iz 1474. ima današnji oblik, zatim misal nakon Tridentskog sabora (1570.) i nakon II. vatikanskog sabora (1970, 1975. i 2002.), dakle *cotidianum* i a **malo**. Jesu li se redaktori poslijevatikanskih izdanja misala hotimice odlučili za "liturgijski" tekst ili možda te pojedinosti nisu ni uzeli u razmatranje? Moguće je i jedno i drugo, ali bismo se mogli složiti s time da sadašnji prijevod na latinski, pa tako ni na druge jezike, ne treba sadržajno mijenjati dok druga tumačenja ne postanu dovoljno sigurnima.

2. Prijevod

Nakon što su razmotrena neka pitanja vezana za tekst, promotrimo sada neka jezična pitanja, u prvom redu koja se odnose na prijevod na hrvatski jezik. No prije toga jedno drugo pitanje: treba li razlikovati liturgijski i druge prijevode? Biblija je i književno djelo pa bi pri prevođenju trebalo primijeniti i ta načela, a takav pristup ne bi bio nepriličan ni liturgiji. Prema tome, moglo bi se zastupati opravdanim da prijevod bude isti.

Pogledajmo kako je s time u nekim jezicima, pa zatim u hrvatskome. U francuskoj Bibliji za liturgiju (1975=1993) jedna se prošnja molitve Gospodnje razlikuje od teksta u misalu. U misalu ona glasi: "Pardonne-nous nos offenses, comme nous pardonnons aussi à ceux qui nous ont offensés", a u liturgijskoj Bibliji prijevod je doslovniji: "Remets-nous nos dettes, comme nous les avons remises nous-mêmes à ceux qui nous devaient". Slično je u Jeruzalemskoj bibliji (1973), a TOB prevodi cijelu molitvu vrlo slobodno, a doslovniji prijevod stavlja u bilješke.

U njemačkom se također razlikuje molitveni tekst od onoga u Bibliji za liturgiju, gdje je vidljiva težnja da se prijevod posve približi standardnomu njemačkom jeziku. U tom je smislu npr. umjesto početka "Vater unser" stavljeno "Unser Vater", a umjesto "Geheiligt werde dein Name" "dein Name werde geheiligt".

U talijanskome je posve jednak tekst u liturgiji i u liturgijskoj Bibliji.

U hrvatskome molitveni se tekst razlikuje od biblijskoga za liturgiju u ovim pojedinostima: umjesto "kako i mi otpuštamo dužnicima našim" stoji "kako i mi otpuštismo dužnicima svojim" te na kraju umjesto "nego izbavi nas od zla" ima "nego izbavi nas od Zloga".

Da se molitva *Oče naš* prevodi prvi put s latinskoga na hrvatski, vjerojatno bi se prevela ovako:

Oče naš, koji si na nebesima,
 neka se sveti ime tvoje,
 neka dođe kraljevstvo tvoje
 neka bude volja tvoja kako na nebu tako i na zemlji.
 Kruh naš svagdanji daj nam danas
 i otpusti nam dugove naše
 kako i mi otpuštamo dužnicima svojim.
 I ne uvedi nas u napast, nego oslobodi nas od zla.

Ono što bi se danas reklo drukčije, u tekstu je podcrtano. U tekstovima na koje smo se navikli promjene se općenito teže prihvaćaju. Spomenute promjene poredat ćemo po zamišljenoj prihvatljivosti i na njih se kratko osvrnuti.

- 1) dužnicima svojim
- 2) koji si na nebesima; dugove naše
- 3) neka se sveti; neka dođe; neka bude
- 4) nego oslobodi nas

Promjena pod br. 1) ne bi se čak ni zapazila. Komu molitva Gospodnja nije dovoljno u sluhu, spontano će reći upravo tako (to sam jedanput i čuo, mislim da je to bio psihijatar Gruden). Po pravilima sadašnje hrvatske gramatike treba reći "dužnicima svojim" (ono "dužnicima našim" ostatak je iz hrvatskoga jezika kada se tako govorilo i pisalo).

Ne bi smjelo biti teškoća ni s promjenama pod br. 2). Naglašeni oblik "jesi" iz sadašnjega teksta nije potreban, dosta je enklitički oblik "koji si na nebesima".

Promjene pod br. 3) nešto su osjetnije, no uz malo dobre volje ne bi bilo teško naviknuti se na novi oblik. Tu je posrijedi zamjena starinskog imperativa za 3. lice (sveti se, dođi, budi) danas standardnim načinom. Taj je imperativ iščezao iz standardnoga jezika pa se opravdano možemo pitati treba li ga zadržati u ovoj molitvi, pogotovo ako bi se pretpostavilo da se novi prijevod ne bi tako brzo mijenjao. Sadašnji je oblik sažetiji, ali nije li za molitvu prikladniji upravo puniji oblik - zato je i uzeta Matejeva verzija, a ne Lukina. U prijedlogu su zadržana neka stilska obilježja, česta u crkvenome jeziku (npr. postpozicija: ime tvoje, kraljevstvo tvoje, volja tvoja, dugove naše...).

4). Zamjeni izbavi nas sa oslobodi nas ne bi trebalo biti otpora. Ipak to stavljamo na posljednje mjesto jer je to također pitanje načelne naravi. "Izbavi" nas izravnije povezuje s grčkim izvornikom, a "oslobodi" nas s latinskim prijevodom. Već je postavljeno pitanje koji je jezik za prijevod ove molitve mjerodavniji. Latinska Nova vulgata u ovoj pojedinosti ne popravljala prijevod, nego ostavlja "libera" nos (naše "izbavi" nas latinski bi bilo *erue nos*) pa to može biti znak da se taj prijevod smatra dobrim. Tu je u hrvatskom prijevodu ostatak crkvenoslavenskoga, koji je prijevod s grčkoga. Poznato je da se u neko doba crkvenoslavenski hrvatske redakcije usklađivao s Vulgatom, no ovdje to nije učinjeno. Treba li to učiniti danas? Mislim da se to može učiniti jer liturgijske tekstove prevodimo s latinskoga, a u svim je latinskim tekstovima *libera nos*.

Kad bi se pošlo od grčkoga teksta, otvorila bi se mnoga nova pitanja. Spomenimo samo jedno: U početnom zazivu u grčkom izvorniku nema glagola, no ima ga u latinskome i gotovo u svim drugim prijevodima. Od prijevoda koji su mi pri ruci glagol izostavlja jedino sadašnji njemački liturgijski prijevod: *Vater unser im Himmel*. I hrvatski bi moglo biti bez glagola: "Oče naš na nebesima" (još doslovnije: "Oče naš, onaj na nebesima"), no uz pretpostavku da je latinski za liturgijski prijevod mjerodavniji od grčkog izvornika, prednost se može dati odnosnoj rečenici.

I za kraj: U raspravama, kojih će vjerojatno biti, trebalo bi osloboditi se unaprijed učvršćenih stavova, bilo u korist promjena bilo protiv njih. Istina je da je liturgiji svojstvena težnja za stalnošću, ali ništa ne manje ni težnja za vjernošću izvornomu. Ni na izvanliturgijsko se ne treba oglušiti, ali ono ne bi smjelo odigrati odlučujuću ulogu.²

² Evo kako o tome govori jedan jezikoslovac: "Očenaš je tako za mene postao izraz povijesti hrvatskoga književnog jezika. Moli se s neznatnim izmjenama najmanje četiri stotine godina. Postao je za mene dokazom da nikakva prijeloma u razvoju hrvatskoga književnoga jezika polovicom 18. stoljeća nije bilo. Nekoliko sam puta navodio *Očenaš* kao dokaz toj tvrdnji" (Stj. Babić, *Budi volja tvoja*, u: *Očenaš iz Hrvatske*. Sabrala i priredila Đurđica Ivanišević, Zagreb 1996, 9-11). Slično i A. Nazor: "Pred čitateljima su dakle glagoljski tekstovi *Očenaša* zapisani tijekom osam stoljeća (11.-19. stoljeće). Oni pokazuju da je *Očenaš* sve vrijeme ostao gotovo neizmijenjen - samo s ponekim sitnim razlikama" (*Glagoljski Očenaš*, u: Isto, 212; cijeli tekst 211-216).